

Saga och Sed

KUNGL. GUSTAV ADOLFS
AKADEMIENS ÅRSBOK

2024

Redaktör: Fredrik Skott

ANNALES ACADEMIAE
REGIAE GUSTAVI ADOLPHI

Distribution:
eddy.se ab
e-post: order@bokorder.se
Box 1310, 621 24 Visby
Telefon: 0498-25 39 00
gustavadolfsakademien.bokorder.se

Formgivning och layout: Leena Hortell, Ord & Co i Umeå AB
Tryckproduktion: eddy.se ab, Visby 2025
Tryck: Italgraf Media, Stockholm 2025

ISSN 0586-5360

Skog, vatten och fjäll

OM FÖRÄNDRINGAR I
ALLMOGENS NATURRESURSANVÄNDNING

Av Jesper Larsson

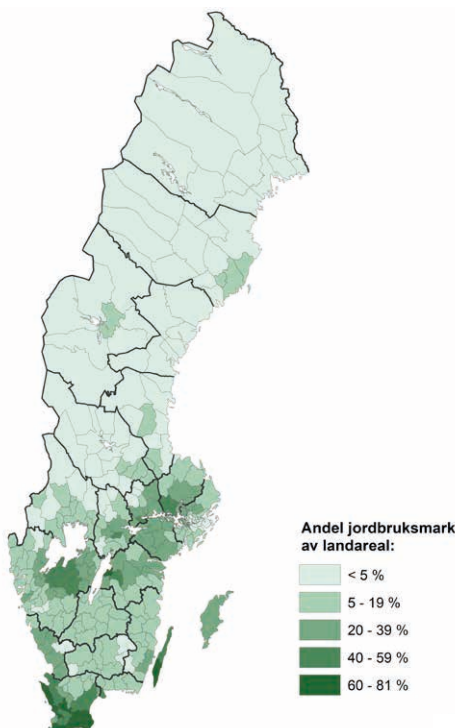
För alla de som reser genom norra Sverige, särskilt sedan man lämnat kustområdet, är det slående hur landskapet präglas av de stora skogarna, omfattande myrmarkerna och när man kommer mot väster, fjällområdet med sina fjällbjörkskogar och kulliga trädlösa berg. I allt detta ligger jordbruk inspränga, ibland som större jordbruksbygder, ibland som enstaka gårdar.

Ser man till Sverige i stort utgör åkermarken idag ungefär 7 procent av landytan men variationen över landet är stort. I slättbygderna i södra Sverige präglar de landskapet, men ser vi bara till norra Sverige, norr om den gräns som en äldre generation etnologer benämnde fåbodgränsen och som till i stora delar sammanfaller med den klimatiska norrlandsgränsen, är andelen åkermark mindre än 5 procent. Det allra mesta är skog, myrar, berg och fjäll. Till detta kommer vatten i form av sjöar, älvar, bäckar och andra vattendrag.

Hur landskapet har nyttjats är en dynamisk process och andelen åker och äng har förändrats över tid. På många platser har förändringarna varit ganska dramatiska, men naturgeografi och det ekonomiskt försvarbara begränsar ändå möjligheten att alltför mycket tänja på förhållanden mellan det som i ett äldre samhälle kallades inägojord och utmark.

Om man ska studera allmogens förändrade ekonomi i norra Sverige under tidigmodern tid, som jag har gjort, bör man därför särskilt fästa sig vad som hände med det som låg utanför inägan. Det var där mycket av expansionsutrymmet fanns

FÖREDRAG VID AKADEMIENS SAMMANTRÄDE DEN 10 SEPTEMBER 2024

Andel jordbruksmark av landarealen per kommun i Sverige, 2024.
Källa: <https://jordbruksverket.se>

Bergslagen med omnejder har varit det främsta undersökningsområdet. Frågorna har rört sig från gruv- och brukshistoria till äganderättsliga diskussioner över till vilka sociala och ekonomiska konsekvenser det fick för kronan, adel, bruk samt bönder och torpare. Inte minst har produktionens roll för Sveriges ekonomi betonats (se t.ex. Hildebrand 1987; Karlsson 1990; Sjöberg 1993).

Min egen forskning har rört sig längre in i landet och bort från bruksområdena och mot norr. Jag har återvänt till några av de ämnen som den klassiska etnologin kretsade kring, främst fäbodväsendet med det norrländska jordbruket samt samisk naturresursanvändning och ekonomi. Mina frågor har på ett övergripande plan handlat om hur näringsgrenar, som tidigare sett som typiska för den svenska folkulturen, växte fram och hur de förändrades.

Gemensamt brukande

Typiskt för dessa näringar är att de alla har utnyttjat naturresurser som på olika sätt har ägts eller använts gemensamt. När nyttjandegraden ökade eller förän-

och därmed även dynamiken. Hur man hanterade resurser som skog, vatten och fjäll blev motorn i denna ekonomi och det kom på sikt att också att påverka hur man skötte åker och äng. För att förstå hur den allmog levde som inte alls nyttjade åker och äng utan uteslutande skog, vatten och fjäll är det naturligtvis helt nödvändigt att man i forskningen fokuserar på dessa resurser.

För det är dramatiska förändringar vi talar om: den ekonomiska inriktningen förändrades i grunden, nya sätt att organisera sig växte fram och detta fick konsekvenser för hur naturresurser utnyttjades och för de sociala villkoren för människorna.

För ett näringspolitiskt område finns det ett ganska stort forskningsläge om hur skogen alltmer togs i anspråk och vilka konsekvenser det fick för allmogen. Det handlar om de svenska paradgrenarna järn- och kopparproduktion där

drades har det krävt att allmogen organiserade sig och kom överens om hur, när och var användare kunde få tillträde till resursen. Men också hur mycket var och en fick ta ut och vilka som hade rättigheter till vilka resurser? Det var alltså inte fri tillgång till resurserna och resurserna var inte alltid tillgängliga. Genom att förutsättningarna ändrats över tid har det handlat om kontinuerliga omförhandlingar av villkoren.

I och med att fäbodväsendet och de samiska näringarna legat långt från det som var kronans huvudintresse under tidigmodern tid kom mycket av brukandet att bestämmas själva av allmogen. Det lyfter en annan huvudlinje i min forskning, att förstå självförvaltning och undersöka hur allmogen kunde skapa regler och utveckla normer för naturresurshantering med ganska liten inblandning från kronan. Det innebär att många av de grundläggande förändringarna som skedde hos allmogen var drivna underifrån, att brukarna själva kunde omvandla sin produktion på grundläggande sätt.

Min forskning vilar i två forskningstraditioner: Den ena är inspirerad av Elinor Ostroms arbeten om hur allmänningar har hanterats. Hennes bok *Governing the Commons* (1990) innebar ett paradigmskifte inom forskningen i synen på hur gemensamt ägda resurser kan förvaltas. Gemensamt brukande kan, liksom statligt och privat ägande, vara framgångsrikt. Ibland fungerar det inte, men det är vi ju också sorgligt medvetna om när det kommer till privat och statligt ägande där misslyckandena är legio (Ostrom 1990; 2005). Min postdoktorvistelse hos Ostrom i Bloomington och mina fortsatta kontakter där har vidgat min förståelse för hur man ska förstå processer där människor kommer samman för att skapa institutioner, alltså regler och normer.

Den andra forskningstraditionen som jag är förankrad i är agrarhistoria. Inom disciplinen har intresset för allmogen alltid varit stort. På senare tid har några klassiska etnologiska frågor på nytt uppmärksammas. Ofta är ett tvärvetenskapligt angreppssätt nödvändigt för att lösa de forskningsfrågor som ställs (Myrdal 2004). Tvärvetenskapen behövs för att tränga in i många agrara frågor som i grunden handlar om människans interaktion med djur och växter. I ett tidigmodernt samhälle var detta särskilt viktigt då allmogen än mer än idag var bundna av de naturgeografiska förutsättningarna. Inte minst i en samisk kontext, där fiske, jakt och renskötsel skedde i en hård och icke förlåtande subarktisk miljö, är det tvärvetenskapliga arbetssättet nödvändigt.

De två forskningstraditionerna, Bloomingtonskolan och agrarhistoria, smälter samman i och med att Bloomingtonskolan utvecklat så kallade ramverk för hur man ska förstå hur institutioner skapas och att de betonar att det krävs en tvärvetenskaplig analys som ramverken ger verktyg för (McGinnis & Ostrom 2014).

För att förstå hur regler kan omförhandlas och normer utvecklas måste man ha kunskap om resursen som ska skördas, till exempel gäddan man ska fiska, och det ekologiska system som gäddan finns i, som näringsfattiga skogsjöar i Norrlands inland. Man måste också ha kunskap om det samhälle människorna som ska bedriva fisket finns i och vilka existerande institutioner som styr deras handlande.

Källor

I min forskning använder jag mig av många olika källor för att greppa hur allmogen agerat och för att förstå förändringar i ekonomi och socialt liv under tidig-modern tid. De tillgängliga källorna utmärks i regel av att de inte är skapade av allmogen själva utan av kronan, kyrkan, eller lärde män. För att komma närmare själva institutionerna, alltså de regler och normer som styr människors handlande, har jag främst använt mig av domstolsprotokoll från häradsrätterna. Till häradsrätten togs många konflikter som vi skulle betrakta som civilrättsliga (Ågren 1988; Österberg & Sogner 2000). Det kunde gälla frågor som vem som hade rätt till vilken mark för fäbodbeta, hur länge man fick vistas på annans mark när renarna flyttades, vem som fick fiska i en viss sjö eller vem ett dödat djur egentligen tillhörde.

Man måste tänka sig att många av de regler man kom överens om förhandlades och bestämdes utanför domstolen genom att grannar och byar helt enkelt kom överens på mer informella vägar, eller att man tog formella beslut som inte kodifierades i skrift och därmed oftast undgår oss historiker. En hel del frågor togs dock till häradsrätten vilket tyder på tre saker. Det första att häradsrätten, med sina nämndemen med kunskap om lokala förhållanden, var en arena som allmogen fann tillit i. Det andra att häradsrätten såg sig själva som en arena där man ville lösa frågor som var angelägna för allmogens näringar. Det tredje att allmogen själva alltmer kom att efterfråga skriftlig dokumentation på beslut.

Domböckerna har också fördelen att man även i fall som ligger långt från det civilrättsliga får mängder av detaljer, liksom i förbigående, om materiell kultur, människors föreställningar, hur de rörde sig i landskapet och om hur näringarna praktiseras. Ibland på en väldigt detaljerad nivå. Domböckerna ger oss därmed en möjlighet att höra allmogens röst genom domstolsnotariens penna. Som när änkan Botil Pålsdotter kommer inför rätten och berättar hur hennes man, den 45-åriga drängen Erik Nilsson, dött under flytten av hans husbondes renar i maj månad 1706. Vi får i rättsfallet höra vittnens, den anklagades och målsägarens olika berättelser, som ger insikter i hur rajden gick till, vilka problem det kunde vara när det var ömsom snö och ömsom barmark på vägen upp mot fjället, i vilken ordning människor och djur gick, vad man hade med sig, hur Erik var klädd, och

mycket mer om livet i början av 1700-talet för renskötande samer (RA-H, Västerbottens lappmarkers domböcker, A I:2, s. 157–164).

Genom att kombinera olika källor, där domböckerna ger både detaljerade beskrivningar som fångar mycket av kulturen och de formella bestämmelserna om markanvändning, är det möjligt att få en rik bild av hur skog, vatten och fjäll användes under tidigmodern tid. Det är därför möjligt att analysera förändringar över tid under denna period.

Jag ska nu ge två korta exempel: fåbodar och samisk naturresursanvändning. Med de två exemplen vill jag fästa uppmärksamheten på några viktiga utvecklingslinjer och visa hur kunskapen har fördjupats om dem. Slutligen ska jag peka på den större kontext som forskning om folkkulturen i Sverige kan hjälpa till att skildra.

Fåbodar

De svenska fåbodarna, så som de tedde sig när folklivsforskare och konstnärer satte sina klor i dem i slutet av 1800-talet, är ett fenomen som uppstod efter den senmedeltida agrarkrisen och där expansionsperioden var den tidigmodern tiden. Idéer om att fåbodarna har växt fram ur ett tidigare nomadiserande samhälle eller att de är lika gamla som den fasta bosättningen och att kolonisationen av nya gårdar skedde med hjälp av fåbodar redan under förhistorisk tid måste avvisas (Larsson 2009 s. 313–314, 335–344). Inte heller under tidigmodern tid var fåbodarna en del av kolonisationen, även om det finns exempel på fåbodar som blivit fast bosättning. Snarare var det tvärt om, på många ställen i Dalarna kom små fasta bosättningar, med kanske ett eller två hemman som låg avskilt, under 1500- och 1600-talet att omvandlas till fåbodar (Larsson 2009 s. 321–325). Det blev en tydligare uppdelning av markerna mellan fasta byar och fåbodområden, vilket underlättade boskapsskötseln. Den kolonisation genom fåbodar som finns belagd är främst ett fenomen från 1800-talet och hör samman med småjordbruk där lönearbete i skogen var en viktig del av hushållets försörjning.

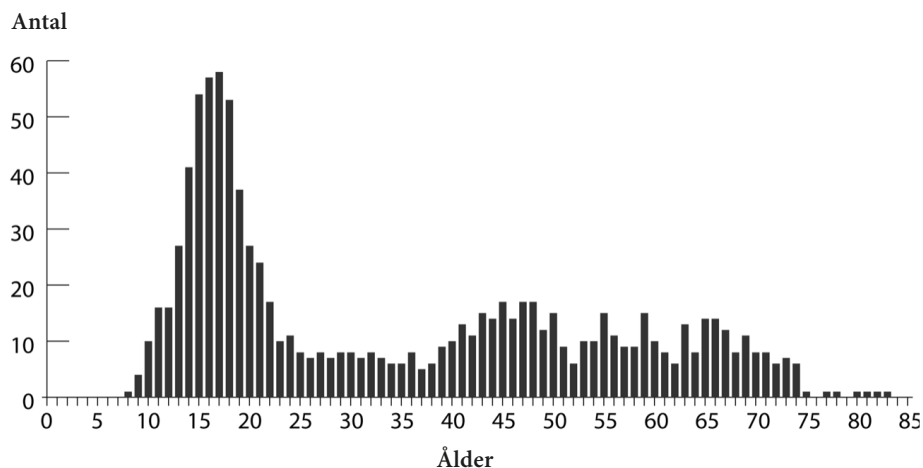
Fåbodarna var alltså en del av det språng i utmarksanvändningen som skedde under tidigmodern tid. För allmogen var det strategiskt viktigt att bättre använda en resurs som man hade i överflöd av, skogen, på ett mer effektivt sätt och som de hitintills använt sparsamt. Vi ser från slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, när källorna är rika på belägg, ett frenetiskt arbete med att definiera regler för fåbodarnas resursområden, vem som hade rätt att vara på vilken fåbod, hur länge man fick vara där och vilka skyldigheter man har under tiden man var där (Larsson 2009 s. 212–284). För Leksands socken, som jag har studerat närmare, får denna expansion av fåbodarna betydelse för den fasta bebyggelsen, som expanderar kraftigt, och som också delvis får nya bebyggelselagen.

Fäbodkullor bland getter och kor vid Björnbergets fäbodar i Leksands socken år 1901. Kullorna är från vänster Spik Anna Persdotter, Spik Karin Hansson, Lisspers Johanna, Djäken Karin, Pilt Maria Persdotter. I bakgrunden skymtar en man, Spik Anders Hansson. Foto: Hans Per Persson (Lars Liss fotoarkiv, Gagnef).

Genom arkeologiska utgrävningar, som finns pedagogiskt beskrivna av Lars Ersgård, fann man att centralt belägna byar i socknen bytt läge under 1600-talets andra hälft. Från att gårdarna legat mitt i inägomarken flyttade de till lägen i gränsen mellan inägojorden och utägorna. Det sparade inte bara på åkermark, utan underlättade också förflyttningen av djur och buföringen till fäbodarna (Ersgård 1997 s. 73–81; Larsson 2009 s. 332–335). Till detta kom en stark hemmansklyvning från 1600-talets slut och under 1700-talet.

Men för att fäbodarna skulle vara möjliga måste man också ha en arbetsorganisation som gjorde att hushållen kunde vara på många platser samtidigt, så att inte djurhållningen långt från hemgården blev en hämsko för åker- och ängsbruket. Janken Myrdal har visat att det sker en stor förändring av herdesystemet i Sverige i övergången från medeltid och in i tidigmodern tid. Manliga herdar och barn ersätts med kvinnliga vallhjon (Myrdal 2012 s. 256). Med denna förändring blev det möjligt att på fäbodarna kombinera mjölkning och vallning i samma person. För att fäbodarna skulle vara effektiva i jordbruket var förändringen helt avgörande.

Åldersfördelning av fäbodkullor i Orsa socken 1687–1692. Källa: Larsson 2014, 401.

I det kvinnodominerande 1600-talet fungerade övergången till ett utvecklat fäbodväsende därför väl och när det var etablerat hade fäbodarna ett avgörande inflytande på organisationen av hushållet och jordbruket i över 200 år. Men även om det är väl känt att fäbodens arbetskraft var kvinnor, var det upp till varje hushåll att varje år finna en kvinna som kunde vara på fäboden med djuren och göra smör, ost och messmör. En uppgift som inte var självklar hur den skulle lösas varje år.

För att förstå de strategiska valen och de problem hushållet stod inför har jag gått igenom en vallängd från Orsa socken i Dalarna från 1680-talets slut och kombinerat den med data från husförhörlängder och annat material från kyrkoarkivet. Längden tar upp 1 340 noteringar om vilka som var vallhjon mellan 1687 och 1692, där de första åren är mer heltäckande (Larsson 2014).

Ser man på åldersfördelningen kan man konstatera att den som skickades till fäboden var i ålder från tio år upp till över 80 år och att kvinnor av alla åldrar var där. Det vanligast var att hushållet skickade en dotter och en tredjedel av hushållen gjorde det. De flesta döttrar var mellan 11 och 21 år. Att skicka en dotter var det mest rationella för hushållet. Det var en arbetskraft man hade tillgänglig och alla döttrar skulle tränas i att ta hand om djur, mjölka och processa mjölk, som en förberedelse för det fortsatta livet.

I 22 procent av hushållet skickades hustrun till fäboden. Hon var i genomsnitt 49 år och hade alltså i de flesta fallen inte längre småbarn. Ett tredje alternativ för hushållet var att skicka en släkting, gärna hushållsföreståndarens mor eller svärmor, eller en syster till husbonden eller husmodern. Av hushållen valde 18 procent detta alternativ och genomsnittsåldern på personen de skickade var 47 år.

Men det fanns hushåll som helt saknade döttrar, alternativt att dottern var i fel ålder eller civilstånd och att hushållet inte heller kunde, eller ville, skicka en släkting eller husmodern. Oavsett skäl var det över en fjärdedel (27 procent) av alla hushåll som hyrde in en fåbodkulla för sommaren, att utföra arbetet på fåboden. Detta skedde i hushåll, som sällan eller aldrig städslade en pigga eller dräng på årsbasis.

Fåbodpigorna var en nödvändighet för att ett jordbrukssystem med fåbodar skulle fungera och de kom ofta från fattigare hushåll. Pigorna stod för kontinuiteten på fåboden, de var skickliga vallkullor som ofta ansvarade för samarbete inom fåbodlagen, där fåbodkullor från flera hushåll samarbetade. Kunskapsöverföring på fåboden var inte så mycket från mor till dotter som från äldre till yngre fåbodkulla. Fåboden kan därför ses som en »workshop» där det var en mix av kvinnor i skilda åldrar som arbetade tillsammans och delade kunskap, och att de hade olika sociala relationer till hushållen de arbetade för. De städslade fåbodkullorna utgjorde en arbetskraftsreserv att använda vid fluktuationer av arbetskraften inom hushållen.

Totalt arbetade 25 procent av alla kvinnor i Orsa över tio år på fåbodar varje sommar och deras arbete medförde att andra människor frigjordes från arbetet med djuren och istället kunde ägna sig åt annat. Det betydde att 75 procent av kvinnorna och alla män kunde ägna tid åt andra sysslor än att ta hand om djur (Larsson 2014 s. 407).

Det var en grundläggande omvandling som skedde av marknyttjandet det tidigmoderna Dalarna och södra Norrland och som innebar en omläggning av boskapsskötsel, en förändring av arbetsorganisationen och som krävde att allmog- en omförhandlar reglerna för markutnyttjande. Det skapades by- och fåbodorganisationer för att klara detta. Det är en fascinerande omvandling, driven av bönderna själva, men frågan är om inte den genomgripande förändring som skedde inom de samiska näringarna var ännu mer omfattande och genomgripande.

Samisk naturresursanvändning

Under 1500-talet präglades de samiska näringarna framför allt av jakt och fiske. Det var en födoinsamlade ekonomi där man också hade mindre hjordar av tamren. Framför allt användes dessa renar för transport. Det gjorde människorna lätttröliga. Domesticeringen av renen är en huvudförklaring till varför samer och andra urfolk i den subarktiska delen av Eurasien så framgångsrikt har kunnat nyttja det karga landskapet.

När den tidigmoderna tiden lider mot sin slut har många samers ekonomi förändrats i grunden. En stor grupp lever nu i stället av storskalig renskötsel, också

kallad renpastoralism eller rennomadism. Man har nu gått från att vara födoinsamlare till att vara födoproducerande. Det gör att vi, genom att studera det samiska samhället under tidigmodern tid, kan studera en av de stora frågorna i historien: hur man går från jägare till, om inte jordbrukare, så i alla fall till pastoralist.

Detta fundamentala skifte innebar grundläggande förändringar av det samiska samhället. Det var en underifrån driven process och den måste förstås som självförvaltning där förändringar i hur marken skulle användas förhandlades fram mellan brukarna (Larsson & Sjaunja 2022 s. 16–19). Det fanns vinnare och förlorare i den process som innebar att renskötsel kom att bli viktigare än jakt och fiske, men här ska jag koncentrera mig på en annan av konsekvenserna: vem som hade rätt att använda vilken mark, till vad och när.

I den samiska nyttjandet av mark och vatten ser vi en utveckling som går på tvärs med den generella utvecklingen i Västeuropa, där man går från mer kollektivt ägande och brukande till en starkt privat äganderätt med tydliga gränser mellan brukare. I det samiska området kommer det privata ägandet och brukandet att vika för mer kollektivt nyttjande av skogar och fjäll. Varför blev det så?

Den samiska jakt- och fiskekulturen byggde på kontroll av land och vatten och detta blev ännu tydligare efter att vildrenen försvann från stora delar av fjällvärlden kring år 1600. Från 1600-talet är de så kallade skattelanden kända, och de var territorier som enskilda samiska hushåll, ibland några hushåll tillsammans, kontrollerade och betalade skatt för till den svenska kronan (Holmbäck 1922). Skattelanden kunde vara stora, flera kvadratkilometer och innehavaren hade rätten till fiske, jakt och bete. Med dagens språkbruk skulle man beskriva dessa rättigheter som privata och väl avgränsade. Det finns också en diskussion om att de rättigheter samer hade till dessa skatteland motsvarade de rättigheter som de svenska skattebönderna hade till sina hemman (Korpijaakko-Labba 1994; Lundmark 2006; Päiviö 2011).

Logiken bakom skattelanden fanns i att fisk var stapelfödan för skattelandsinnehavarna. Jakt var ett komplement. För att hushållen ska kunna få tillräckligt med fisk från de näringsfattiga vattnen i den boreala skogen, behövde de ha tillgång till så mycket vatten att de kunde överleva hela året på fiske samt få ett visst överskott för skatt och handel. För att få en bra avkastning fiskade man främst när fisken lekte. Olika fiskarter leker vid skilda tidpunkter och lekperioden för samma art kan variera mellan sjöar. Man ägnade sig därför åt fiske året runt och ett mobilt leverne var nödvändigt, där man flyttade mellan olika platser med bra fiske inom sitt eget territorium (Larsson & Sjaunja 2020).

Den samiska jakten nådde sin höjdpunkt under 1500-talet och kom därefter att tappa i betydelse. Det betyder dock inte att den inte fortfarande var viktig. De

Dalripa (*Lagopus lagopus*) med ägg avbildad 1695. Källa: Olof Rudbeck d.y., *Iter lapponicum*, Leufsta MS92, Uppsala universitetsbibliotek.

djur som vistades inom ett skatteländ tillhörde skatteländsinnehavaren och det finns rättsfall som tar upp vem djuret tillhörde om det jagades i ett skatteländ men fälldes i ett annat. I fjällområdet, där skatteländsindelningen inte var lika strikt, som i den boreala skogen, var jakten friare och många fattiga samer sökte sig dit för ripjakt. Fattiga samer kunde också ha rätt att jaga på skatteländen i skogen, en form av social rättvisa (Larsson & Sjaunja 2021). Betet som fanns på skatteländet tillhörde skatteländsinnehavaren och det betet fanns i överflöd så länge renhjordarna var små.

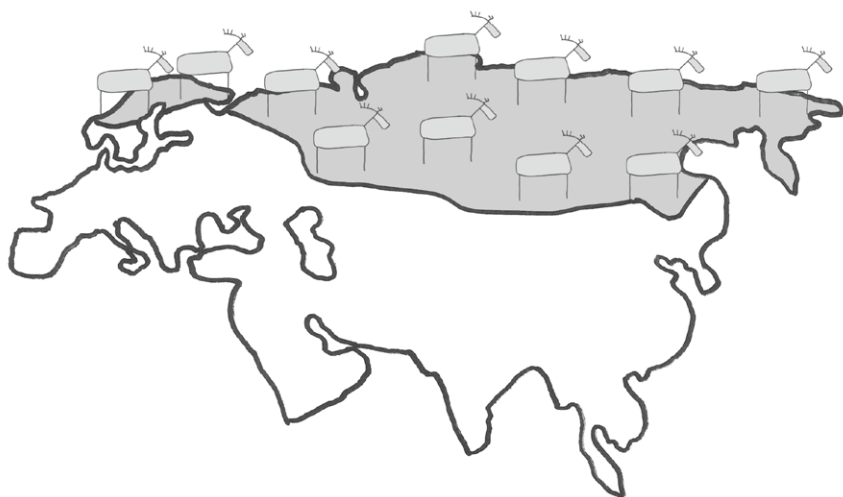
När övergången till storskalig renskötsel skedde under 1600-talet kommer den tidigare logiken för markanvändning på sikt att utmanas. Storskalig renskötsel kräver att djuren flyttas mellan olika betesområden, från sommarbeten i fjällen till vinterbetena i den boreala skogen. Renpastoralismen utvecklades först i fjällområdena och när renägarna tar med sig sina djur ner till skogsområdena på vintern kan de betala en lega till skatteländsinnehavaren.

Storskalig renskötsel var en framgångsrik strategi, som gjorde utövarna relativt rika i förhållande till de som levde på jakt och fiske, därför kom de som kunde också att utöka sina renhjordar och många hushåll i de samebyar som hade sin tidigare bas i den boreala skogen kom att föra renhjordar till beten i fjällen. Att betala lega för betet förföll därför i de flesta fall till förmån för reciproka utbyten: ägare från fjällbyar hade rätten att beta i skogen om vintern och renägare från skogsbyar hade rätt att beta i fjällen om sommaren. Det var aldrig tal om någon fri tillgång på bete, utan förändringen i markanvändningen ledde i stället till ett intensivt förhandlande om rättigheter, där flyttleder och tillgång till beten i fjällen specificerades (Larsson & Sjaunja 2022 s. 176–187).

Slutsatserna bygger på studier av hur brukare i samebyarna i Lule lappmark agerade. Det går att konstatera att renpastoralismens framgång byggde på samarbete mellan enskilda hushåll och samarbete mellan byar. Den kollektiva organisationen var därför en förutsättning för att bestämma också individuella nyttjandeyråden. Genom den kollektiva organisationen kunde renskötseln fungera över stora områden och förutsättningen var samarbete mellan samebyarna (Larsson & Sjaunja 2022 s. 227–231).

Den större bilden

Låt oss till sist lyfta blicken lite utanför det specifikt svenska. Vad vi har sett hända med fåbodväsendet och renskötseln är både en omläggning och en intensifiering av boskapsskötseln under tidigmodern tid. När det gäller fåbodväsendet vet vi att en snarlik utveckling också sker i Norge och övergången till storskalig renskötsel

Över stora delar av norra Eurasien utvecklas storskalig renskötsel från omkring år 1600 fram till slutet av 1800-talet. Källa: illustration av författaren.

är inte begränsad till de samiska områdena. Från Atlanten till Berings sund växer renpastoralismen fram under 300 år med en tidig start runt år 1600 i de samiska områdena inom Sveriges nuvarande gränser.

Dessa framstötter i boskapskötseln, i det som ofta ses som marginalområden för jordbruk, och alla de konsekvenser det får för de samhällena som berörs, är därför angeläget att fortsätta studera. Inte minst de sociala konsekvenserna och hur förändringarna relaterar till andra tidigmoderna förändringar i omvärlden. Det som kan ses som särpräglade svenska fenomen kan ge inblick och förståelse för globala rörelser. Genom ett generöst anslag från det Europeiska forskningsrådet (ERC-2023-COG) har jag och min forskargrupp möjlighet att närmare studera förändringarna inom renskötsel under den kommande fem åren med start den 1 januari 2025. Det innebär att jag i framtiden hoppas på att få dela med mig av nya insikter om den storskaliga renskötselns utveckling vid denna akademi.

REFERENSER

Otryckta källor

Riksarkivet, Härnösand (RA-H)

Västerbottens lappmarkers domböcker, A I:2.

Tryckt litteratur

Ersgård, Lars, 1997: *Det starka landskapet. En arkeologisk studie av Leksandsbygden i Dalarna från yngre järnålder till nyare tid.* Stockholm.

Hildebrand, Karl-Gustav, 1987: *Svenskt järn: sexton- och sjuttonhundratalet. Exportindustri före industrialismen.* Stockholm.

- Holmbäck, Åke, 1922: *Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling*. Stockholm.
- Karlsson, Per-Arne, 1990: *Järnbruken och ståndssamhället. Institutionell och attitydmässig konflikt under Sveriges tidiga industrialisering 1700–1770*. Stockholm.
- Korpiaakko-Labba, Kaisa, 1994: *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland. En rätthistorisk utredning av markanvändningsförhållanden och -rättigheter i Västerbottens lappmark före mitten av 1700-talet*. Helsingfors.
- Larsson, Jesper, 2009: *Fäbodväsendet 1550–1920. Ett centralt element i Nordsveriges jordbrukssystem*. Östersund.
- 2014: Labor division in an upland economy. Workforce in a seventeenth-century transhumance system. I: *The History of the Family* 19: 3. S. 393–410.
- Larsson, Jesper & Eva-Lotta Päiviö Sjaunja, 2020: Freshwater Fishing Strategies in Early Modern Sami Households. I: *Arctic Anthropology* 57(2), s. 197–211.
- 2021: Hunting by Early Modern Lule Sami Households, I: *Arctic* 74: 3. S. 323–338.
- 2022: *Self-governance and Sami communities. Transitions in early modern natural resource management*. Basingstoke.
- Lundmark, Lennart, 2006: *Samernas skatteland i Norr- och Västerbotten under 300 år*. Stockholm.
- McGinnis, Michael. D. & Elinor Ostrom, 2014: Social-ecological system framework. I: *Ecology and Society* 19: 2: 30.
- Myrdal, Janken, 2004: Agrarhistoriens etablering som universitetsdisciplin. I: *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 47. S. 7–18.
- 2012: *Boskapsskötseln under medeltiden. En källpluralistisk studie*. Stockholm.
- Ostrom, Elinor, 1990: *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge, UK.
- 2005: *Understanding institutional diversity*. Princeton, NJ.
- Päiviö, Nils-Johan, 2011: *Från skattemannarätt till nyttjanderätt. En rätthistorisk studie av utvecklingen av samernas rättigheter från slutet 1500-talet till 1886 års renbeteslag*. Uppsala.
- Sjöberg, Maria, 1993: *Järn och jord. Bergsmän på 1700-talet*. Stockholm.
- Ågren, Maria, 1988: Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet? I: *Historisk Tidskrift* 1988:4. S. 481–511.
- Österberg, Eva & Sølvi Sogner (red.), 2000: *People Meet the Law*. Oslo.